

УДК 338.245(497.1)“1941/1944“
355:929 Нојхаузен Ф.
339.92(430:497.1)“1934/1941“

ФРАНЦ НОЈХАУЗЕН И ПРИВРЕДНА ПОЛИТИКА НАЦИСТИЧКЕ НЕМАЧКЕ У СРБИЈИ

Драган АЛЕКСИЋ

Институт за новију историју Србије

АПСТРАКТ: У раду је учињен покушај да се прикаже политичка биографија Франца Нојхаузена, једног од најзначајнијих протагониста немачког привредног продора у Краљевину Југославију и еминентног представника деценијског привредног присуства нацистичке Немачке на овом простору. Његова улога на челу најповлашћеније установе за привредну експлоатацију Србије за време окупације у Другом светском рату сагледана је у контексту система немачке управе који је функционисао на принципу личне подређености руководиоца појединих окупационих установа шефовима централа у Немачкој.

Кључне речи: Франц Нојхаузен, привредна политика, Други светски рат, Србија, Трећи рајх

Франц Нојхаузен (Franz Neuhausen) је рођен 1887. године у Мерцигу на Сари (Merzig an der Saar). Студурао је техничке науке у Ахену а затим радио као инжењер у фабрикама наоружања. Као резервни официр завршио је 1913. пилотски испит тако да је за време Првог светског рата командовао цепелином у рангу капетана. Служећи у авијацији упознао је Хермана Геринга (Herman Göring) који је такође био ваздухопловни официр. Ово познанство ће касније бити од кључно за његову каријеру. После Првог светског рата Нојхаузен се враћа свом првобитном послу ижењера али овај пут у приватној индустрији.¹ Међутим, привредна ситуација у послератној Не-

¹ Биографија Франца Нојхаузена реконструисана је на основу: докумената који су настали из његове привредне и политичке активности; његових изјава на саслушању у затвору

мачкој није била повољна за запошљавање огромног броја повратника с фронта. Рат је однео око петину националног богатства земље, послератни немири изазвали су додатно повлачење финансијског капитала, што је, уз недостатак тржишта, изазвало велику незапосленост и пореметило привредну равнотежу.² Огромна инфлација обезвредила је новац и уништила штедњу у банкама, а то је највише погодило средњи сталеж који је, изгубивши капитал, поднео највећи терет послератног опоравка земље.³ Зато је велики број Немаца, углавном стручњака у индустрији, потражио ангажман у земљама југоисточне Европе, чије су привреде, уз помоћ кредита и репарација, добиле послератни конјунктурни замајац.

Франц Нојхаузен 1921. године одлази у новостворену Краљевину СХС, где започиње каријеру привредника, најпре као ортак у једној малој београдској радионици за поправку аутомобила а затим као сувласник предузећа за спољну трговину. После стечаја фирме прелази у Бугарску, где оснива трговинску фирму која је пословала као ортак друштво под називом „Бугарски лојд“. Због лажног банкрутства ове фирме, поводом чега је била покренута судска истрага, морао да напусти Бугарску и врати се у Југославију.⁴ После повратка оснива фирму „Берхаузен и Ко“ која се бавила лиферицијама на рачун репарација.⁵ Као прва политичка активност приписује му се да је 1927. године, поводом обележавања седамдесетог рођендана немачког председника Хинденбурга (Paul von Beneckendorff und von Hindenburg) окупио Немце који су живели у Београду.⁶

Почетком тридесетих година Нојхаузен је радио у представништву Луфтханзе у Београду. Доласком националсоцијалиста на власт у Немачкој, почетком 1933, указала му се неочекивано прилика не само да оствари пословни успех већ и да стекне висок политички положај. Чињеница да је одмах пошто су националсоцијалисти формирали владу постао члан њихове партије, када је већ био у касним четрдесетим годинама, говори о томе

УДБ-е; изјава са саслушања заробљених припадника немачке окупационе управе у Србији; и српске штампе из времена окупације.

² Јован М. Јовановић, „Данашња Немачка“, *Српски књижевни гласник (СКГ)*, бр. 6, 16. март 1928, стр. 451-461.

³ У једном од својих прилога о привредним приликама у послератној Немачкој Ј. Јовановић закључује: „Финансијска политика немачких влада је упропастила средњи сталеж али му није одузела осећање достојанства, ни свест о социјалној улози у друштву. Средњи сталеж живи као проleter; али ни у ком случају неће да буде исто што и он.“ *СКГ*, бр. 5, 1. март 1928, стр. 359.

⁴ Архив Југославије (АЈ) 110-1012/II, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, изјава Роберта Кронхолца, бившег аустријског конзула у Београду дата на саслушању 22. марта 1946. године. О томе више: *Немачка обавештајна служба у старој Југославији*, књ. 2, (без места издања) 1955.

⁵ Исто; АЈ 110-2603/I, Изјава Георга Кисела дата 30. јула 1946. године.

⁶ *Обнова*, 6. септембар 1941.

да је припадао типу авантуриста које је на површину могао да избаци тоталитарни режим. Убрзо по приступању нацистичкој партији почиње његов вртоглави успон. Први партијски задатак му је био да Немце из Рајха који су боравили у Југославији уведе у месне групе националсоцијалистичке организације, које су биле основане већ у фебруару 1933. године. Као повереник (Landesvertrauensmann) Иностране организације националсоцијалистичке странке (Auslandsorganisation der NSDAP) за Југославију успешно је радио на придобијању својих сународника за приступање партији, иако југословенске власти нису одобриле њено оснивање.⁷ Организација АО NSDAP у Југославији је осим на окупљању Немаца, што је у почетку била њена главна делатност, радила и на другим задацима. После неуспелог нацистичког пуча у Аустрији, 1934. године, прикупљала је прилоге за нацисте који су из Аустрије пребегли у Југославију. Они су интернирани у Вараждин, а мањим делом и по другим местима, одакле су пребачени у Немачку.⁸

Немачки привредни продор у Југославију

Од средине тридесетих година немачка политика према Југославији одвијала се у знаку јачања економских односа. Краљевина Југославија је 1. маја 1934. потписала трговински уговор с Немачком који је регулисао међусобне односе двеју земаља у области: трговине, пловидбе и промета грађана.⁹ Новине у споразуму су биле, осим клаузуле о највећем повлашћењу, и то што је Немачка од Југославије требало да купује аграрне производе по ценама вишим од цена на светском тржишту, уз услов да не плаћа девизама већ извозом своје индустријске робе. Од 1936. године клириншки начин размене је проширен и на југословенске набавке у Немачкој и на производе индустрије наоружања.¹⁰ Овај привредни споразум је обухватио одребе којима су трајно уређени трговински односи двеју земаља. На дугорочни аспект југословенско-немачке привредне сарадње предвиђене овим уговором указивало је и оснивање Југословенско-немачког привредног одбора који је требало да се састаје једанпут годишње у свакој земљи са задатком да разматра питања која су предвиђена одредбама споразума.¹¹

⁷ Исто: „Извештај Управе града Београда од 20. јуна 1940. Главном генералштабу о активности Нојхаузена и немачког Саобраћајног бироа у Београду“, *Априлски рат 1941*, зборник докумената, књ. I, Београд, 1969, док. 243, стр. 713–715; Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, књ. II, Београд, 1983, стр. 505.

⁸ *Немачка обавештајна служба у старој Југославији*, књ. II, стр. 35–36.

⁹ *Службене новине*, бр. 123, XXXII, 1. јун 1934, Вошко Ђорђевић, *Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja države Srba Hrvata i Slovenaca do rata 1941*, Zagreb, 1960. стр. 140.

¹⁰ Leposava Cvijetić, „Prodaja naoružanja kao metod političkog pritiska nacističke Nemačke na Jugoslaviju“, *Istorija XX veka*, зборник радова XIII, Београд, 1975, стр. 171–175.

¹¹ АЈ, Централа индустријских корпорација (ЦИК) 76-81-154, Извештај Конзуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова. О томе више: Драган Алексић, *Привреда Србије у Другом светском рату*, Београд, 2002, стр. 102–103.

Снажну привредну пенетрацију Немачке у Југославији пратило је и бројно присуство стручњака из Рајха: трговачких путника, агената, представника немачког капитала и заступника фирми. Највећи број немачких држављана живео је у Београду и Загребу. После припајања Аустрије Рајху и окупације Чехословачке, многи аустријски и чехословачки држављани немачке народности примили су немачко држављанство тако да је у лето 1940. године у Југославији живело око 5.000 држављана Рајха.¹² Један део немачких грађана је радио у југословенској привреди, док је други био непосредно ангажован у бројним немачким представништвима која су била основана широм Југославије. Људство на руководећим местима привредних представништава регрутовано је међу Немцима који су већ извесно време боравили и радили у Југославији а предност су имали чланови Националсоцијалистичке партије.¹³ Како су у тоталитарној држави каква је била нацистичка Немачка сви облици друштвеног живота било подвргнути политичким циљевима и интресима Рајха, и привредне установе су постале инструмент политике.¹⁴ Нојхаузен, који је убрзо постављен за члана сталног Југословенско-немачког привредног одбора, добио је улогу значајног чиниоца у успостављању бољих привредних веза две земље. Југословенске власти су у међувремену почеле да се односе према Немачкој са много више обзира, тако да су дозволиле партијско организовање Немаца из Рајха у Југославији. Нојхаузен је као политички шеф легалне организације нацистичке партије могао да се посвети избору кадрова који ће заступати немачке привредне интересе у Југославији.

Како се већ налазио на значајним политичким функцијама, Нојхаузен је, ступивши у међувремену у везу с Герингом, убрзо добио ново унапређење које је значајно ојачало његов положај и поправило материјалну ситуацију. Пошто је већ био главни представник Луфтханзе за Југославију, постављен је на чело новооснованог предузећа које су почетком јула 1934. године заједнички образовале немачке фирме у Југославији које су се бавиле превозом путника и пропагандом туризма: Централа немачких државних железница за путнички саобраћај, Луфтханза и паробродска друштва Хамбург Америка Линије и Севернонемачки Лоид Хамбург – под именом Немачки саобраћајни биро у Београду (*Verkersbüro*).¹⁵ Сама фир-

¹² Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, Ljubljana, 1966, str. 63.

¹³ АЈ, 110-13273. У изјави датој на саслушању 31. августа 1946. Драган Томљеновић, директор I. G. Farbenindustrie у Краљевини Југославији, изјавио је о присуству Немаца у југословенској привреди: „При организацији заступништва у иностранству немачке фирме су запошљавале најпре Немце, а ако другог избора нису имале, онда су тек узимале људе из дотичне земље.“

¹⁴ Исто. Д. Томљеновић у истој изјави наводи: „Немци запослени код југословенских фирми збивају се приватно у своја друштва, сваки поједини добија по неки задатак али све у циљу да послуже пропаганди Трећег Рајха“.

¹⁵ Dušan Biber, *n. d.*, str. 63; *Nemačka obaveštajna služba u staroj Jugoslaviji*, knj. II, str. 36–37.

ма, која је била смештена у новоизграђеној репрезентативној палати у центру Београда (на данашњем Тргу Републике), осим што је представљала симбол немачке привредне експанзије у Југославији, била је и седиште Националсоцијалистичке партије за иностранство.¹⁶ Поред званичне активности Саобраћајни биро је био и један од центара привредне обавештајне службе а пружао је уточиште и многим личностима из политичке обавештајне службе. Као службеник у Бироу је радио Карл Краус (Karl Krauss), СС мајор, касније шеф Гестапоа у окупираној Србији. Рад саме фирме није ометан иако је југословенски Главни генералштаб располагао детаљним подацима о немачкој обавештајној активности у Југославији.¹⁷

У јесен 1936. године нацисти су покренули Четворогодишњи план развитка немачке привреде, који је постао врховно тело за координацију немачке економске политике. За опуномоћеника за спровођење Четворогодишњег плана (Beauftragter für den Vierjahrsplan) постављен је Херман Геринг, са веома широким овлашћењима у области привреде. Поред највиших државних и политичких функција (у то време је био председник Рајхстага и министар председник Пруске, министар и главни командант ваздухопловства) потчињени су му и многи привредни и ратнопривредни ресори.¹⁸ Почетком 1938. наименован је за маршала, а од 1. септембра

¹⁶ У извештају Британског посланства у Београду за 1938. годину о немачкој пропаганди у Југославији, стоји: „Седиште Организације за иностранство (националсоцијалистичке немачке партије – Д. А.) је у Немачком саобраћајном бироу у Београду. Руководилац организације у Југославији је директор Саобраћајног бироа г. Нојхаузен, који је такође титуларни генерални конзул, мада не обавља ту дужност. Сви Немци који бораве у Југославији изложени су притиску да се придруже организацији, под претњом лишавања пасошких олакшица, односно бојкотовања њихове пословне активности. Постоје, осим тога, докази да Организација има судску власт над својим члановима подсредством партијског суда. Организација је толерисана али не и призната од стране југословенске владе, која будним оком прати њене активности.“ *Ž. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931–1938*, knj. 2, Zagreb, 1986, str. 664.

¹⁷ „Izveštaj Uprave grada Beograda od 20. juna 1940, Glavnom generalštabu o aktivnosti Nojhauzena i nemačkog Saobraćajnog biroa u Jugoslaviji“, *Aprilski rat 1941*, knj. 1, dok. 243, str. 713–715.

Британска обавештајна служба у Југославији је пратила делатност Нојхаузена и о томе извештавала југословенске власти. У извештају британског посланика од 25. марта 1940. године, каже се да је у Београду боравио један од најопаснијих чланова Гестапоа, Бусе, који се налазио у Букурешту када је премијера Калинескуа (Armand Calinescu) убила пронемачка Гвоздена гарда (после чега је Румунија напустила политику неутралности и почела отворено везивање за Немачку). Такође се налазио у Бечу 1934. г. када је у неуспелом нацистичком пучу убијен аустријски канцелар Долфус (Engelbert Dolfuss).

У извештају се наводи да је Бусе био близак Нојхаузену а да му је као покриће служила трговина металима. Британска обавештајна служба је чак ухватила једно писмо упућено Нојхаузену у коме се говорило „о неколико глава које ће можда морати да падну“. *Živko Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 3, dok. 141, str. 408–409.

¹⁸ Четворогодишњи план развоја немачке привреде објавио је Адолф Хилер 9. септембра 1936. године на редовном годишњем конгресу Националсоцијалистичке партије.

1939. за председника Министарског савета и Хитлеровог наследника.¹⁹ Нојхаузенова позиција је знатно ојачала када га је Геринг октобра 1936. поставио за представника Четворогодишњег плана за Југославију.²⁰ Да би се појачао његов положај и подигао ауторитет код југословенских власти, на залагање Геринга, Нојхаузену је додељена титула генералног конзула Рајха у Београду, која је, међитим, била само почасна и није имала везе с руковођењем конзулатом.²¹

Као представник Четворогодишњег плана и поверљив Герингов човек на најзначајнијим местима у привредним и дипломатским структурама Рајха у Југославији, Нојхаузен је постао главни извршилац привредне, али и политичке линије коју је Немачка спроводила према Краљевини Југославији. Југословенско-немачки трговински уговор је отворио могућности за јачање не само привредних већ и политичких односа. У немачкој политици према Југославији Геринг, који је у нацистичкој државној и партијској хијерархији био најутицајнија личност после Хитлера, сматрао је да Југославију треба сматрати партнером, чак евентуално савезником. Супротно мишљење имали су одређени радикални кругови у нацистичкој партији и Министарству спољних послова који су сматрали да треба фаворизовати ревизионистичке земље, јер су представљале природне савезнике Рајха.²² Наклоност појединих југословенских политичких кругова и симпатије шире јавности Геринг је стекао када је на челу бројне немачке делегације присуствовао сахрани краља Александра.²³ Његов лични однос с Миланом Стојадиновићем, с којим се упознао пре његовог доласка

Марта 1935, када је у Немачкој уведена диригована привреда, Хитлер је именовао Хјалмара Шахта за генералног опуномоћеника за војну привреду (*Wehrwirtschaft*). Овим постављењем Шахт је у својим рукама сконцентрисао управљање привредом и финансијама у припреми земље за рат. Како Шахтова политика на пољу наоружања није била довољно радикална, нацисти су 1936. припремили програм наоружавања у оквиру Четворогодишњег плана развоја немачке привреде који је предвиђао мобилизацију целокупне индустрије за производњу оружја. Ова установа добила је надзор над министарствима војске, финансија, пољопривреде и исхране, Рајхсбанком и другим надлештвима која су се бавила привредним развојем. После Шахтове оставке, 1937. године, у надлежност опуномоћеника за Четворогодишњи план дошло је и Министарство народне привреде. Daniel Mihailović Proektor, *Аг्रेसија и катастрофа 1939–1945*, Београд, 1975, стр. 19–20; N. Rich, *Hitler's War Aims*, New York, 1973, p. 80; Dušan Lukač, *Treći Rajh i zemlje Jugoistočne Evrope 1941–1945*, knj. 3, Београд, 1987, стр. 12.

¹⁹ Leposava Cvijetić, *n. d.*, стр. 172.

²⁰ *Обнова*, 6. септембар 1941.

²¹ У Нојхаузеновој биографији у српској штампи се истиче да га је на тај положај поставио фирер, што је тачно једино с процедуралне стране, односно уколико се има у виду да је Хитлер као канцелар морао формално да га предложи. *Исто; Немачка обавештајна служба у старој Југославији*, knj. II, стр. 36.

²² *Немачка обавештајна служба...*, II, стр. 28–29.

²³ Потписивање југословенско-немачког трговинског уговора 1. маја 1934. скренуло је Британцима пажњу, тако да је њихово посланство у Београду пажљиво пратило развој односа између ове две земље. У извештају британског посланика у Београду за 1934. годину се као значајан показатељ у позитивном развоју југословенско-немачких односа

на чело владе, отворио му је могућност непосредног утицаја не само на југословенско-немачке привредне већ и на политичке односе. Као главни представник немачке привреде у Југославији и лични повереник Геринга, Нојхаузен је такође постао близак Стојадиновићу²⁴ тако да је представљао једну од непосредних спона југословенског премијера с важним установама Трећег рајха.²⁵ Његови контакти постају нарочито интензивни приликом преговора око југословенских државних набавки у Немачкој и куповине немачког наоружања.²⁶ У лето 1938. године челнике немачког Министарства ваздухопловства је узнемирило сазнање да југословенска влада намерава да у Енглеској набави велики број авиона. Убрзо су немачке фирме, на личну интервенцију Геринга, позитивно одговориле на југословенски захтев о испоруци тешких митраљеза на кредит од десет година.²⁷ Преговоре с југословенском владом око одобравања кредита за набавку наоружања водио је Франц Нојхаузен. Његови извештаји које је упућивао Герингу о југословенским односима с Великом Британијом и Француском, у време политичке кризе око Чехословачке у пролеће 1939, били су пресудни за немачки став о снабдевању Југославије оружјем.²⁸

наводи чињеница да је Геринг у тој години двапут посетио Југославију и као закључак се истиче: „Следећа етапа у том развоју обележена је драматичним доласком генерала Геринга и његовим присуством сахрани краља Александра, као и не баш неуспешним настојањем да том приликом придобије наклоност југословенског јавног мњења.“ *Živko Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931–1938*, knj. II, str. 224–225.

И Милан Стојадиновић у својим мемоарима примећује да је Геринг на сахрани краља Александра више него ли ма који други шеф делегације привукао пажњу „нешто својим политичким значајем, а нешто и својственој театарности“ и закључује „Герингово држање и изјаве биле су срачунате да произведу код нас повољан утисак“. *Dr Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt*, Beograd, 2002, str. 320 i 322.

²⁴ Приликом Стојадиновићеве посете Берлину 1938. године, у његовој пратњи били су немачки посланик у Београду Фон Херен и Франц Нојхаузен. Нојхаузен је Стојадиновићу преносио личне Герингове поруке. *Исто*, стр. 495.

²⁵ Милан Стојадиновић, који се с Герингом упознао на једном пријему у Немачком посланству у Београду јуна 1935. године, у својим мемоарима га истиче као личног пријатеља и пријатеља Југославије. Стојадиновић у својим мемоарима наводи: „У Немачкој је важио (Херман Геринг – Д. А.) као поборник политике пријатељства са Југославијом и на томе путу је имао да савлада извесна противна гледишта“. *Исто*, стр. 330–31 и 495.

²⁶ Због великог пораста немачког клириншког дуговања Југославији у 1934. и током 1935. године, Немци су захтевали повећање југословенских државних набавки у Немачкој. Немачке фирме, међутим, нису успеле на државним лицитацијама да добију велике послове у Југославији већ су они уступљени француским, чехословачким и пољским конкурентима. Између осталих фирми Круп није успео да добије подизање железаре у Зеници и израду разарача за југословенску морнарицу. После неуспешних протеста надлежним југословенским службама Немци су се обратили директно Стојадиновићу. Међутим и поред Стојадиновићевог залагања и немачког инсистирања, југословенска набавка наоружања у Немачкој постала је значајнија тек када су Немци пристали да оружје продају на кредит. *L. Svižetić, n. d.*, str. 176–179.

²⁷ *Исто*, стр. 192–193.

²⁸ У записнику о разговору министара спољних послова Немачке и Југославије од 25. априла 1939, о политичким и привредним односима две земље стоји: „Југословенска влада водила

И после смене Милана Стојадиновића, Нојхаузену су околности ишле на руку да се приближи најзначајнијим политичким круговима у Југославији. Као представник водеће привредне установе Рајха, одржавао је непосредне везе с југословенским кнезом намесником и појединим министрима.

У другој половини тридесетих година, када Немачка настоји да успостави контролу над сировинским ресурсима у југоисточној Европи, Нојхаузен је постао незаобилазна фигура у спровођењу свих привредних активности Немачке у Југославији и симбол њеног успешног економског продирања. Међу најзначајнијим Нојхаузовим делатностима је било и стално настојање да од југословенских власти добије рударске концесије и друга рударска права.²⁹ У лето 1939. Немачка је вршила снажан притисак на југословенску владу да додели концесије немачкој нафтној компанији. Према извештају британског посланика у Београду, овај притисак није вршио немачки посланик већ генерални конзул Нојхаузен.³⁰ При том се није радило само о комерцијаној експлоатацији нити су се вршили озбиљни радови на истраживању већ је циљ био да се спречи ангажовање капитала супарничких земаља, у првом реду британског. Непосредно после капитулације Француске, Немци су већ јула 1940. године преузели кораке да у руднику бакра у Бору, најзначајнијем руднику ове руде у Европи, успоставе контролу над производњом и целокупну количину бакра обезбеде за сопствене потребе. Франц Нојхаузен је у име Немачке војне управе у Француској именован за администратора у београдској централи, чиме је добио право контроле рада рудника.³¹ Почетком 1941. године, када су Немци одлучили да преузму акције Борског рудника од француских власника, Нојхаузен је добио агреман немачке владе да преговара са Управним одбором рудника за куповину акција.³²

је преговоре с генералним конзулом Нојхаузенем у Београду у вези с кредитом од 200 милиона марака, али преговори још нису окончани“. *Априлски рат 1941*, I, dok. 45, str. 187. У извештају начелника за економску политику немачког Министарства иностраних послова од 11. септембра 1939. стоји: „Крајем августа генерални конзул Нојхаузен рекао је Југословенима, на основу инструкција добијених од фелдмаршала (Х. Геринга – Д. А.) да уговори о наоружању сада могу бити потписани, али да, сходно другим инструкцијама добијеним од фелдмаршала, они до данас нису били потписани“. *Исто*, dok. 88, str. 340.

²⁹ У циљу прикупљања рударских права у Немачкој је основано специјално друштво, које је било у власништву државног капитала, под именом Suedost-Montangesellschaft. *Немачка обавештајна служба у старој Југославији*, knj. II, str. 38–39. Председник Друштва био је Франц Нојхаузен. У другој половини 1939. он је у Београду основао слично друштво под именом Jugomontan a. d.

³⁰ *Британци о Кралјевини Југославији...*, knj. 3, dok. 80, str. 218.

³¹ Živko Avramovski, *Treći Rajh i Borski rudnik*, Bor, 1975, str. 51.

³² *Исто*, str. 55.

Самоуверен због својих позиција, разметљиво се хвалисао у немачким круговима у Београду како, у споразуму с кнезом Павлом, прикупља податке о свим лицима која коче пријатељство између Немачке и Југославије, како би њихово деловање било онемогућено. Чак и да, по налогу кнеза, прикупља податке о југословенским генералштабним официрима који одржавају блиске везе с Британцима и Французима.³³ После великих немачких победа над савезницима у западној Европи у пролеће 1940. године Нојхаузену обавештајно деловање у Југославији постаје још интензивније тако да је реаговала војна обавештајна служба обавештавајући Управу града Београда о његовој делатности. Да не би довео у неугодан положај немачко дипломатско представништво у Југославији, коме су југословенске власти упућивале сваки демарш због неадекватног понашања немачких држављана, захтевао је од грађана Рајха, у првом реду чланова нацистичке странке који су живели у Београду, да се дискретно понашају како не би скретали пажњу на себе и да се беспоговорно покоравашу инструкцијама.³⁴

Како се војна ситуација у Европи одвијала у корист Немачке, југословенски политички кругови и полицијске власти су све блаже реаговали на делатност Немаца у земљи а утицај Нојхаузена у југословенској престоници је растао тако да се крајем године у немачком Саобраћајном бироу говорило да је он главни немачки фактор у Југославији и лице које сви Немци морају да слушају, док је Фон Херен (Victor von Heeren), посланик Рајха у Београду, само „једна фигура“.³⁵

Концентришући бројне функције у својим рукама, Нојхаузен је до краја 1940. постао најзначајнији представник немачке привреде у Југославији, симбол успешног немачког економског продора и незаобилазна фигура у привредним преговорима. Посредовао је у свим пословањима немачког капитала у Југославији и без његовог учешћа ниједна немачка фирма није могла да склопи пословни уговор. Важио је за похлепног и корумпираног човека тако да је био омрзнут чак и од својих сарадника. Међутим, захваљујући ауторитету Хермана Геринга, који га је безусловно подржавао као свог експонента, успевао је да одржи положај једне од најзначајнијих личности Трећег рајха у Краљевини Југославији.

³³ „Извештај Управе града Београда од 20. јуна 1940. Главном генералштабу о активности Нојхаузена и немачког Саобраћајног бироа у Југославији“, *Априлски рат 1941*, књ. I, док. 243, стр. 713–715.

³⁴ У Извештају Управе града Београда од 20. јуна 1940. се наводи: „Нојхаузен је пре извесног времена предузео да се чланови немачке колоније у Београду не задржавају по улицама и јавним локалима, а затим да се сваки Немац мора апсолутно покоравати Југословенским властима и избегавати све сукобе. Издавши ово наређење, Нојхаузен је ставио на знање члановима немачке колоније да ће сваки који се овом наређењу не буде покорио бити протеран из Југославије о чему, ће бити извештени надлежни у Берлину како би се тамо знало да је у питању лице које није хтело да се покоравашу партијској дисциплини“. *Априлски рат 1941*, књ. II, док. 243, стр. 714.

³⁵ Исто.

Рат и окупација

Немачка је у другој половини 1940. године, после победа над савезницима и капитулације Француске, постала хегемон Европе и створила услове да политичким притисцима на мале неутралне европске земље успостави потпуну економску контролу на континенту. Свој надмоћни војни положај је одмах искористила да и привреду Краљевине Југославије подреди својим ратним циљевима.³⁶ Од средине 1940. до окупације априла 1941. године, југословенски привредни субјекти практично нису имали самосталност у вођењу привредне политике. Одсечена од прекоморских тржишта економском блокадом, без реалног политичког ослонаца у Европи и изложена снажном притиску Немачке, Југославија је морала да свој привредни организам стави у функцију јачања ратног потенцијала Трећег рајха.³⁷ Зато је немачки привредни врх био затечен изненадном Хитлеровом одлуком да се Југославија окупира и раскомада. За њих је то значило елиминисање значајног привредног партнера јер је разбијање јединственог југословенског привредног простора неминовно имало за последицу пад привредне производње у дужем периоду.³⁸ Таква реакција је разумљива ако

³⁶ Док је кампања у Француској још била у току Немачка је нагостила крај југословенске економске независности. Немачки посланик у Београду Фон Херен је 15. јуна добио инструкције од министра спољних послова Рајха Фон Рибентропа да југословенској влади укаже да ће убудуће морати да излази у сусрет само немачким економским захтевима. „Молим да тамошњој влади укажете на погодан начин, усмено, да је улазак Италије у рат створио потпуно нову ситуацију за Југославију. У погледу трговинске политике Југославија сада мора да зависи од продаје својих производа Италији и нама, пошто незначителна трговина са суседним земљама једва да игра неку улогу“. У инструкцији се на крају налаже Фон Херену: „Биће у сваком случају корисно да тамошњој влади учините нарочито јасном садашњу попуњу економску зависност Југославије од сила Осовине“. „Instrukcije Ministarstva inostranih poslova Nemačke od 15. juna 1940, poslaniku u Beogradu da jugoslovenskoj vladi ukaže na potpunu ekonomsku zavisnost Jugoslavije od sila Osovine после уласка Италије у рат“, *Априлски рат*, I, док. 242, стр. 711.

³⁷ Dragan Aleksić, „Spoljnotrgovinska politika Kraljevine Jugoslavije 1939–1941“, *Tokovi istorije*, 1–4/1998, стр. 60–87.

³⁸ Говорећи о економском значају Југославије за Трећи рајх, Херман Нойбахер (Hermann Neubacher), изасланик немачког Министарства спољних послова у Србији 1943–1944. и економски стручњак, негирао је да је Немачка до 27. марта 1941. намеравала да нападне Југославију. „Као што рат против Југославије није био део нашег великог освајања тако ни разбијање Југославије није било неопходно с гледишта немачких интереса“. Даље истиче да је Геринг као повереник за четворогодишњи план стално имао пред очима значај Југославије као лиферента сировина. Н. Neubacher, *Sonderauftrag Südost, Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Göttingen–Berlin, 1956, стр. 135–137. И у нашој историографији је преовладала теза да Немачка није намеравала да до окончања рата са Совјетским Савезом војно интервенише у Југославији. По мишљењу Б. Петрановића „Немачка је радила на томе да Југославију преведе на страну Тројног пакта, дакле мирним путем, имајући у виду почетак кампање на Истоку, напад на Грчку, резерве сировина и хране и њихово несметано коришћење, чак и по цену концесија, које су изазивале љубомору на страни осталих Хитлерових сателита“. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knj. I, Beograd, 1989, стр. 366.

се има у виду већ остварени обим и структура југословенског извоза на немачко тржиште, као и све веће потребе немачке ратне привреде. Губитак је био утолико већи што је због комплементарности ових двеју привреда, југословенска производња сировина и полуфабриката била незаобилазна карика у заокруживању производног процеса немачке ратне индустрије. Управо стога Немци су већ у току припрема за рат против Југославије предузели мере за ублажавање негативних последица атомизације југословенске територије и разбијање њеног привредног система како би обезбдили услове да производни капацитети на издељеном југословенском простору и даље допуњавају немачку ратну привреду. Зато су водеће установе немачке милитаризоване привреде морале да преузму руковођење привреде на бившем југословенском простору и у што краћем року је оспособе за функцију.³⁹

За време пуча у Београду 27. марта 1941. године, Нојхаузен се налазио у Паризу, где је као представник конзорцијума немачких фирми довршавао послове око откупа акција Борских рудника од Француза. У току припрема за рат против Југославије позван је у Берлин да би заједно с Герингом присуствовао консултацијама код Хитлера о будућем уређењу привреде у Југославији.⁴⁰ Као најкомпетентнијем представник Рајха за привредна питања у Југославији и због личних веза с Херманом Герингом, поверено му је, 11. априла, руковођење представништвом Четворогодишњег плана у Србији.⁴¹ Из изјава које је дао на саслушању у затвору УДБ-е после рата, које ипак треба узети с резервом, Нојхаузен наводи да је саветовао Герингу да се Југославија после окупације задржи цела под немачком управом.⁴² Међутим, после разговора с Хитлером 13. априла, Геринг му је, наводно,

³⁹ У допунском наређењу начелника Врховне команде немачке оружане силе Вилхема Кајтела од 29. марта 1941. уз Хитлерову директиву бр. 25 за напад на Југославију се наводи „Југословенско подручје које ће у току операција запосести немачке трупе постаће оперативно подручје Копнене војске... Најпрече је да се најпре узму у своје руке и осигурају сировинске базе на подручјима запоседнутим од немачких трупа. Даља упутства по овоме издаће Опумоћеник за четворогодишњи план команданту Копнене војске.“ *Априлски рат 1941*, knj. II, Beograd, 1987, dok. 131, str. 362. Иста упутства се наводе у наређењу команданта Копнене војске од 20. априла 1941. потчињеним командама о организацији и успостављању окупационе управе у Србији. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, Beograd, 1973, tom. XII, dok. 13, str. 42 (Даље у тексту: *Zbornik NOR*).

⁴⁰ АЈ 110-1012/II, Изјава Роберта Кронхолца на саслушању 22. марта 1946. године; *Ž. Avramovski, Treći Rajh i Borski rudnik*, str. 97–98.

⁴¹ *Обнова*, 6. септембар 1941.

⁴² „Ја сам тражио од Геринга да се то (подела Југославије – Д. А.) не би догодило јер је Југославија представљала политичку и привредну целину у коју се не сме дирати. У противном случају неће се на овом простору имати мира, а привреда као предуслов за њен рад тражи јединственост.“ Преузето из: Jovan Marjanović, „Ekonomska politika nemačkih nacističkih okupatora u Jugoslaviji 1941–1945“, *Jugoslovenski istorijski časopis* („ЈИЧ“), br. 4, 1963, str. 78.

саопштио да је фирер морао да учини уступак Мусолинију да Хрватска буде италијанско интересно подручје.

После поковања Југославије и Грчке нацисти су приступили уређењу овог простора и регулисању односа са својим савезницима. Приликом поделе Југославије, Немачка је морала да решава два проблема: да сачува своје војно-стратегијске и економске интересе које је на овом простору већ обезбедила и да истовремено задовољи ревизионистичке претензије својих савезника Италије, Мађарске и Бугарске. Брзо решавање овог питања постало је нарочито актуелно зато што је предстојало спровођење најважнијег дела националсоцијалистичког политичког програма – рат против СССР-а. Како Немачка није планирала разбијање Југославије у непосредној будућности, њени политички и привредни кругови нису имали изграђену концепцију у вези с југословенским територијама после њихове пацификације. Организација привреде у окупираној Србији и њено експлоатисање за потребе Рајха поверено је опуномоћенику за Четворогодишњи план привреде Рајха Херману Герингу.⁴³ Стога, чим је постало извесно да ће рат на Балкану убрзо бити окончан, немачки министар спољних послова Јоаким фон Рибентроп (Joachim von Ribbentrop) је упутио позиве надлежним установама Рајха – Врховној команди Вермахта, Министарству привреде Рајха, Министарству спољних послова и Уреду за четворогодишњи план привреде Рајха – да пошаљу своје представнике у Беч на договор око утврђивања немачких интереса и заузимања заједничког става на предстојећим преговорима са својим савезницима.⁴⁴

Као представник Четворогодишњег плана немачке привреде коме су поверена сва права за руковођење и експлоатацију привреде на Балкану, састанку је одређен да присуствује Франц Нојхаузен.⁴⁵ Њему је, као најбољем познаваоцу привредних прилика на југословенском подручју, припала саветодасвна улога у обезбеђивању немачких привредних интереса на југословенским подручјима која су припала осталим осовинским савезницама. Његова активност на овом плану забележена је још за време вођења ратних операција. На његов предлог командант Копнене војске, у чијој надлежности је била управа док је Југославија била подручје ратних дејстава, 14.

⁴³ У заповести команданта Копнене војске од 20. априла 1941. потчињеним командама о организацији и успостављању окупационе управе у Србији стоји: „Организацију привредне управе и решавање привредних питања регулисаће рајхсмаршал Великог Немачког Рајха, (Херман Геринг – Д. А.) чија су наређења по привредним питањима једино меродавна.“ *Zbornik NOR*, XII-1, dok. 13, str. 42. У службеном упутству, које је приложено уз заповест, такође се наглашава: „Даље је такође неодложно потребно извршавање свих привредних наређења које је поставио рајхсмаршал.“

⁴⁴ Састанак немачких званичника одржан је 18. и 19. априла у бечком хотелу „Империјал“. Више о томе видети: Извештај мајора Руделсдорфа (Rudelsdorff), *Zbornik NOR*, XII-1, dok. 11, str. 36–40.

⁴⁵ *Исто*, стр. 36.

априла је издао наредбу којом се курс немачке марке према динару повећава са 1:17,60 на 1:20, док се истовремено вредност швајцарског франка смањује са 1:12,76 на 1:11,59 и тај однос је остао до краја окупације. Истом наредбом уведени су и бонови Рајхскредиткасе као обавезно средство плаћања на територији Србије, иако су били без икаквог покрића.⁴⁶

Окупацијом Југославије створена је могућност непосредне и потпуне немачке контроле над целокупном српском привредом. Неопходно је, међутим, било да се у најкраћем року успостави систем привредне управе како би могло да се настави функционисање привреде. Франц Нојхаузен је из Беча допутовао у Београд и одмах после капитулације Краљевине Југославији и, још пре званичног постављења, отпочео формирање органа будуће привредне управе.⁴⁷ Званично је именован за опуномоћеника Четворогодишњег плана у Србији 26. априла а преношење права привредне управе од Команде Копнене војске утврђено је почетком маја договором између Хермана Геринга и команданта Копнене војске фелдмаршала Фон Браухича (Walther von Brauchitsch).⁴⁸ Повереништво опуномоћеника за спровођење четворогодишњег плана немачке привреде у Србији основано је под називом Штаб генералног опуномоћеника за привреду у Србији (Generalbevollmächtigter für Wirtschaft in Serbien). Иако је Штаб формално био део Управног штаба Војноуправног команданта Србије, практично је деловао као самостална институција у оквиру немачког окупационог система на Балкану, независна од оперативне команде, окупационе управне власти и полицијског апарата и подређена једино опуномоћенику за Четворогодишњи план привреде Рајха.⁴⁹

Предратни немачки генерални конзул у Београду и симбол привредног продора Рајха у Југославију се, у новим условима, на суженом простору свог дотадашњег деловања, нашао у новој мисији. Постао је прокуратор немачке експлоататорске политике у земљи чији је народ сам фирер оптужио за завереништво и вероломство и ставио га на листу за кажњавање. Ослањајући се на личну подршку Хермана Геринга, другог човека у нацистичком партијском и државном врху Трећег рајха, Нојхаузен је не само задржао утицај који је пре рата имао у Југославији већ га је и повећао. Поред неограниченог деловања у области привреде, добио је и извесно право наређивања

⁴⁶ АЈ 110-959, Оптужница против Франца Нојхаузена; Исто, 110-1507, Оптужница против Гинтера Бергмана.

⁴⁷ У месечном извештају за месец април 1941. шеф Војнопривредног штаба Југоистока, пуковник Браумилер, наводи да је његов штаб смештен у Земуну у згради Команде Ваздухопловства, где је смештена и цела команда Генералног опуномоћеника за привреду у Србији. У извештају се даље наводи да је извршено разграничење рада њихових установа. *Zbornik NOR*, XII-1, dok. 294, str. 830.

⁴⁸ Naredenje Generalštaba Komande Kopnene vojske od 12. maja 1941. Vojnoupravnom komandantu Srbije, *Zbornik NOR*, XII-1, dok. 50, str. 128.

⁴⁹ Д. Алексић, *Привреда Србије у Другом светском рату*, стр. 149.

војно-територијалним установама – фелдкомандантурама и крајскокомандантурама – које су биле потчињене Управном штабу команданта Србије. Директно је постављао своје сараднике у овим војно-административним установама и могао је да потписује акта у име војноуправног команданта Србије, коме је формално био потчињен.⁵⁰ Овлашћења генералног опуномоћеника за привреду у Србији на привредном плану била су готово неограничена. Ова установа надгледала је целокупан привредни живот на немачком окупационом подручју Србије и Баната. Њен делокруг није био ограничен само на непосредно спровођење експлоатације материјалних добара већ је обухватао и врховни надзор над секторима привреде који су, формално, били у надлежности српске управе – економском политиком, социјалном политиком и финансијама. Под његовим надзором биле су следеће привредне гране и области производње: пољопривреда и исхрана, експлоатација руда, енергетика, шумарство и дрвна индустрија; прерађивачка индустрија метала, грађевинског материјала, текстила, коже, обуће, хемијских производа, хартије, каучука, минералних уља и монополисане робе; спољна трговина, саобраћај, банкарско-кредитни послови; имовинска поравнања с бившом југословенском државом, јеврејска имовина и имовина непријатеља; мобилизација радне снаге.⁵¹

Систем руковођења српском привредом је функционисао тако што је главни координатор немачке привреде, Геринг, свом поверенику у Србији, Нојхаузену, слао одређене захтеве у области привреде. Овај је те захтеве морао да испуни бирајући методе према сопственом нахођењу, мимо закона које је прописивала окупациона управа и утврђених договора с локалним властима. При том за своје одлуке није био одговоран војним властима у Србији, под чијом се ингеренцијом формално налазио његов штаб. У извештају начелника Оперативног одељења команданта Србије, пуковника Фон Гајтнера (Curt Ritter von Geitner) од 28. август 1942. године, команданту оружаних снага на Југоистоку о стању у Србији је речено: „Положај привреде сувише самосталан, у супротности с начелима која важе у Рајху... Спорна права на издавање директива фелдкомандантурама... Било би пожељно да се реорганизацијом оствари строго расчлањивање – ограничавање самосталности привреде, избегавање премногих путева надлежности према доле, јачање утицаја команданта корпуса.“⁵²

⁵⁰ *Zbornik NOR*, XII-1, dok 50, str. 128.

⁵¹ АЈ, 110-959, Оптужница против Франца Нојхаузена. У Трећем сумарном извештају о експлоатацији привредних богатстава Србије за потребе немачког рајха, Франц Нојхаузен детаљно извештава о стању ових привредних грана и области привредне производње, које су биле у надлежности његовог штаба. *Zbornik NOR*, XII-3, Prilog II; К. Н. Schlarp, *Wirtschaft und Besatzung in Serbien 1941–1944*, Stuttgart, 1986, str. 173.

⁵² *Zbornik NOR*, XII-2, dok. 134, str. 653.

Релативна самосталност у избору начина остваривања задатака давала је Нојхаузену извесну аутономију у оперативном деловању. Штаб генералног опуномоћеника за привреду у Србији је координирао свим мерама немачке окупационе политике у привреди у погледу непосредне експлоатације материјалних добара и управе. Бирократски и стручни апарат Штаба имао је надзор над целокупном економском политиком, производњом, финансијама, расподелом и потрошњом у Србији. По свим тим питањима добијао је директно наређења од Хермана Геринга и њему слао извештаје. Метод рада ове установе стога је одударао од строге хијерархије централизованог и бирократизованог војноуправног апарата, и функционисао на принципу личне подређености.

Још док је био генерални конзул у Београду Нојхаузен је имао чин групенфирера (Gruppenführer) NSFK (Nazionalsozialistisch Fliegerkorps)⁵³ што је у нацистичким партијским формацијама одговарало рангу мајора. У том чину остао је до јесени 1943. године док није, после реформе установа окупационе управе на Балкану, преузео и редуковану надлежност Управног штаба. Како су сви челници војноуправног апарата имали генералски чин, унапређен је у обергрупенфирера (Obengruppenführer) NSFK, што је одговарало чину генерала.⁵⁴

Својим положајем у измењеним околностима, када је Србија постала окупационо подручје, Нојхаузен је добио неупоредиво већу надлежност него што је имао пре рата. Са стицањем реалне моћи дошле су до пуног изражаја негативне црте његовог карактера. Препотентност, корумпираност и похлепа биле су особине које је показивао како у односу на потчињене у српској управи тако и на своје сараднике у окупационој власти.⁵⁵ Себи је успео да прибави знатну имовину. У Банату је конфисковао једно јеврејско имање за рачун Рајха, које је касније откупио и на њему подигао дворца под

⁵³ У биографији Франца Нојхаузена у листу *Обнова*, 6. септембра 1941, наводи се да је он у јануару 1938. именован вођом бригаде националсоцијалистичког ваздухопловног корпуса а 16. априла 1941, дакле по добијању функције генералног опуномоћеника за привреду у Србији, унапређен је у групенфирера. С тим чином потписује се на документима до средине 1943. године.

⁵⁴ Са конференције оджане 24. новембра 1943. у Командном штабу, Нојхаузену је упућено писмо у коме му се обраћа са обергрупенфирер. *Nemačka obaveštajna služba*, knj. VIII, zbirka dokumenata, Beograd, 1956, dok. 172, str. 590. Иако је пре рата имао цивилну функцију, за време окупације је на дужности увек носио униформу ваздухопловног официра.

⁵⁵ Роберт Кронхолц, аустријски конзул у Београду до 1938. г. а затим директор транспортног предузећа Шенкер, који је по природи свог посла сарађивао с Нојхаузеном и без чије препоруке није могао да добије тај положај, у својој изјави у затвору УДБ-е, од 22. марта 1946. г наводи: „Убрзо после окупације Нојхаузен је почео са одузимањем јеврејских имања и са постављањем комесара у извесним српским предузећима која нису била потпуно поуздана или која су се свидела појединим комесарима као плен њихове пљачке.... У свестраној пљачки коју је вршио у име Рајха и за Рајх, Нојхаузен није заборавио ни себе а исто тако ни његови чиновници нису пропустили прилику да се лично богате на рачун пљачке“. АЈ 110-1012/II.

називом „Швабенхоф“ на коме је држао расне коње.⁵⁶ Због арогантног односа практично није стекао ниједног пријатеља већ само бројне непријатеље, чак и међу својим бившим сарадницима, што му се на крају осветило. Свој положај је настојао да одржи тако што је вредним поклонима подмићивао Геринга али и личности на положајима у окупационој управи које су му могле бити од користи.⁵⁷

Будући представник значајне окупационе установе Рајха у Србији и штићеник једног од најмоћнијих људи у нацистичкој хијерархији, Нојхаузен је имао утицаја и у осталим областима окупационе управе. Његова лична улога у споровођењу политике била је велика. Од самог преузимања своје нове функције Нојхаузен је показао самовољу и необузданост када је у питању био однос с другим установама немачке окупационе управе. У лето 1942. године дошао је у сукоб са шефом Управног штаба Турнером (Harold Turner) када је, на захтев Геринга, донео одлуку да се из Србије у Немачку извезе додатних 100.000 тона пшенице. Турнер, који је обећао генералу Недићу да неће бити извоза пшенице из Србије, успротивио се овој одлуци. Пошто се ангажовао у кампањи агитујући да се што више земље обради, због чега је лично путовао по Србији и водио разговоре с председницима општина, извоз жита из Србије и поред датог обећања нарушио би његов углед. Нојхаузен се обратио Герингу и оптужио Турнера да опструира извоз жита, због чега су он и његов помоћник Кисел (Georg Kiessel) смењени и повучени из Србије.⁵⁸

Нојхаузен је долазио у сукоб и са другим представницима немачке окупационе управе у Србији којима је сметало што се привредни сектор издвојио из надлежности војне управе, према којој није имао одговорност. Његови бахати поступци у области привреде, за које је увек налазио покриће објашњењем да је морао да ради по налогу рајхсмаршала, често су били у супротности с политиком других окупационих установа. Против њега је зато створен јединствени фронт у коме су учествовали готово сви представници немачких окупационих установа: војни заповедник, шеф полиције и представник Министарства спољних послова. Енергична акција

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Нојхаузен је Герингу за рођендан 1944. године поклонил златну полуку од једног килограма. *Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji*, str. 53; У својим мемоарима Алберт Шпер наводи да је Геринг на прослави свог рођендана 1944. године, којој је и Шпер присуствовао, међу многобројним поклонима добио и „златну полуку с Балкана“. *Albert Šper, Sjećanja iz Trećeg Rajha*, Rijeka, 1972, str. 290.

⁵⁸ АЈ 110-2603/1. У изјави на саслушању 30. јула 1946. Георг Кисел је навео де се Турнер, после горког искуства с несташницом хране у зиму 1941/42. заузео код својих надлештава у фелдкомандантурама да се сва зиратна земља у Србији засеје у пролеће. Одржао је састанке с председницима општина у Аранђеловцу, Нишу, Врњачкој Бањи, Лозници, обећавајући им да неће бити извоза жита из Србије. О томе више у: *Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji*, str. 51.

против Нојхаузена отпочела је у лето 1943. када га је најпре војни заповедник оптужио због неадекватне економске политике а почетком јесени кампању против њега је преузео и Херман Нојбахер.⁵⁹ Нојбахер, који је заменио Бенцлера (Felix Benzler) на месту представника Министарства спољних послова у Србији, имао је много већа овлашћења, али и ауторитет од свог претходника. За разлику од Бенцлера, који је био цивилно лице тако да је његов утицај на збивања у Србији био готово незнатан, Нојбахер је био угледни члан странке са личним везама и пријатељском односима с низом значајних личности у врху нацистичке партијске хијерархије. Осим тога, он није више био опуномоћеник код војног заповедника Србије, већ се његова надлежност протезала и на Грчку, Албанију и Црну Гору, с важним задатком да створи јединствени антикомунистички фронт на Балкану. Како је за собом већ имао неколико успешних мисија, поседовао добре везе и ауторитет, постао је убрзо пресудан чинилац у немачкој окупационој управи у Србији.⁶⁰

С обзиром на мноштво противника, Нојхаузенов положај је зависио једино од Герингове заштите. Како је Герингов утицај у Берлину почео да опада⁶¹ тако је и положај његовог штићеника у Србији слабио. У лето 1944. Нојхаузен је оптужен за корупцију па је лично заповедник полиције Шефер (Emanuel Schaefer) извршио његово хапшење. Гестапо га је спровео у Немачку и ставио под истрагу, и више се није враћао у Србију. На заузимање Геринга ипак је ослобођен оптужби а као сатисфакцију је чак добио унапређење.⁶²

Франц Нојхаузен је припадао типу функционера у немачкој окупационој управи које је на површину избацио националсоцијалистички режим. Скоројевић у партији, почетник у политици, у Краљевини Југославији је, концентришући у рукама бројне привредне и политичке функције, постао симбол немачке привредне експанзије. За време окупације био је неприкосновена личност у Србији иако није имао висок ранг у партијској хијерархији нити је био признат као привредни стручњак. Његов положај стога није произилазио из стварног ауторитета већ из безрезервне подршке

⁵⁹ У изјави на саслушању 22. јула 1946, Нојбахер је о Нојхаузеновој политици навео: „Ја сам био утолико против Нојхаузена, јер сам га сматрао носиоцем и репрезентом привредног система у Србији, система неподношљиве пљачке.“ АЈ, 110-15045.

⁶⁰ *Немачка обавештајна служба у окупираној Југославији*, стр. 50–59.

⁶¹ Описујући у својим сећањима стање у нацистичкој Немачкој у пролеће 1944. Алберт Шпер наводи: „Из појединих Хитлерових примедби могло се закључити да је Герингов углед поново пао на најнижу тачку.“ А. Шрег, *n. d.*, стр. 313.

⁶² АЈ 110-1012/П, Изјава Роберта Кронхолца. Франц Нојхаузен се није враћао у Србију до краја окупације. Капитулацију Немачке је дочекао у Аустрији. Крајем 1945. испоручан је југословенским властима и осуђен на 20 година затвора. Део затворске казне је провео на раду у Борском руднику. Ослобођен је 1953. године с последњом групом немачких затвореника.

Хермана Геринга, једног од најмоћнијих људи Трећег рајха. Позиција Франца Нојхаузена се одржавала док је и положај његовог заштитника у врху Рајха био чврст. У тренутку када је овај положај почео да долази у питање ни Нојхаузен у Београду није више могао да одолева притиску осталих представника окупационих установа, којима се замерио, тако да је ухапшен и над њим је спроведена истрага а његов штаб подређен војно-окупационој управи.

Summary

Franz Neuhausen and the Economic Policy of Nazi Germany in Serbia

Key words: *Franz Neuhausen, economy politics, World War Two, Serbia, Third Reich*

The career of Franz Neuhausen followed the course of the Nazi regime. As economic representative of German companies in Yugoslavia he joined the Nazi Party immediately after its accession to power in Germany in 1933 and was immediately saddled with the task of gathering and politically organizing the Germans in Yugoslavia along the Party lines.

His acquaintance with Hermann Göring, one of the most important people in the hierarchy of the Nazi Party and state structure of the Third Reich, was decisive for his obtaining the most important economic and political tasks in German representations in Yugoslavia. Personal connection with Göring enabled him to wield larger influence both in German circles in the Kingdom of Yugoslavia and later on in the occupied Serbia, than his nominal position entitled him to. During the occupation he was appointed leader of the representation of the Four Year Plan of German economy, and from that post he directed the ruthless economic exploitation of Serbian economy. As a typical representative of the Nazi Party structures, he fulfilled tasks on the basis of his personal subordination to Göring. Therefore, his influence could last as long the influence of his protector lasted.